

SPRAWIEDLIWA TRANSFORMACJA W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM: SZANSE I ZAGROŻENIA

AUTOR
Miłosz Wiatrowski

REDAKCJA
Marcin Bąba

PROJEKT GRAFICZNY
Joanna Pamuła

Warszawa, czerwiec 2019 r.

Partnerem raportu jest fundacja European Climate Foundation. Polityka Insight dołożyła wszelkich starań, by był on bezstronny i obiektywny. Wszystkie prawa zastrzeżone.

**POLITYKA
INSIGHT**

POLITYKA INSIGHT to pierwsza w Polsce platforma wiedzy dla liderów biznesu, decydentów politycznych i dyplomatów. Działa od pięciu lat i ma trzy linie biznesowe: wydaje serwisy analityczne dostępne w abonamentach (PI Premium, PI Finance i PI Energy), przygotowuje opracowania, prezentacje i szkolenia na zlecenie firm, administracji publicznej i organizacji międzynarodowych oraz organizuje debaty tematyczne i konferencje.

www.politykainsight.pl

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE: SPRAWIEDLIWA TRANSFORMACJA	4
OBRAZ GOSPODARCZY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO	6
Charakterystyka makroekonomiczna	8
Wiodące sekcje gospodarki	10
Potencjał innowacyjny i inwestycje	11
Główne sektory przemysłowe pod względem zatrudnienia	13
Zarobki	14
Bezrobocie i poziom aktywności zawodowej	15
Demografia i struktura wieku	18
Kapitał ludzki	21
WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE W OBLICZU WYZWAŃ ZWIĄZANYCH ZE SPRAWIEDLIWĄ TRANSFORMACJĄ	22
Silne strony województwa	24
Wyzwania	27
PODSUMOWANIE	30
BIBLIOGRAFIA	32

WPROWADZENIE: SPRAWIEDLIWA TRANSFORMACJA

Sprawiedliwa transformacja (*just transition*) jest kluczowym zagadnieniem w kontekście ochrony planety przed negatywnymi skutkami związanymi z niszczeniem środowiska naturalnego. Postępujące zmiany klimatyczne, wynikające z drastycznie przyspieszającego globalnego ocieplenia, i coraz gorszy stan zasobów naturalnych, czynią transformację ekologiczną jednym z najbardziej naglących problemów międzynarodowej polityki gospodarczej. Negatywne skutki zewnętrzne i globalna skala wyzwań ekologicznych sprawiają, że koordynacja pomiędzy państwami jest warunkiem niezbędnym, by odejść od obecnego modelu produkcji. Jednocześnie rozkład kosztów pomiędzy państwami jest nierównomierny. U podstaw idei sprawiedliwej transformacji leży przekonanie, że państwa i regiony, które muszą wprowadzić najwięcej zmian, nie powinny być osamotnione i całkowicie obciążone negatywnymi konsekwencjami przekształceń o charakterze globalnym. W zgodzie z zasadami solidaryzmu społecznego, ten model transformacji nawołuje do sprawiedliwego rozłożenia kosztów. Opiera się na założeniu, że grupy społeczne, zależne gospodarczo od wygaszanych sektorów wydobywczych (górnicy, ich rodziny, lokalna gospodarka korzystająca z siły nabywczej górniczych pensji), nie mogą być karane lub obciążane odpowiedzialnością za globalne procesy.

Koszty transformacji, której celem jest uniknięcie katastrofy ekologicznej, obciążają niektóre regiony oraz grupy społeczne bardziej niż inne. Obniżenie emisji gazów cieplarnianych wymaga zmiany modelu produkcji energii i odejścia od paliw kopalnianych, które stanowiły główny motor napędowy rewolucji przemysłowej. Dekarbonizacja oznacza, że regiony które rozwinęły się wokół sektora wydobywczego, będą musiały zmienić swoją strukturę gospodarczą.

Przyjęcie zasad sprawiedliwej transformacji to nowe miejsca pracy, poprawa jakości środowiska naturalnego, oraz wsparcie dla osób pracujących w sektorze wydobywczym.

Unia Europejska znajduje się w awangardzie międzynarodowych starań na rzecz walki z ociepleniem klimatu, a co za tym idzie jest światowym pionierem w zakresie dekarbonizacji. Dla województwa śląskiego, największego regionu górnictwa węgla kamiennego w Unii, oznacza to ogromne wyzwania gospodarcze, społeczne i cywilizacyjne. Przyjęcie zasad sprawiedliwej transformacji, zgodnie z którymi dekarbonizacji ma towarzyszyć tworzenie nowych miejsc pracy, poprawa jakości środowiska naturalnego, oraz wsparcie dla osób pracujących w sektorze

wydobywczym, może być szansą dla regionu, a nie tylko zagrożeniem. Właśnie w tym duchu polska prezydencja w grudniu 2018 r. w czasie szczytu klimatycznego ONZ COP24 w Katowicach przedstawiła Deklarację Solidarnej i Sprawiedliwej Transformacji, którą poparła Unia Europejska oraz przedstawiciele 45 państw.

Celem tego raportu jest spojrzenie na województwo śląskie z perspektywy szans i wyzwań związanych ze sprawiedliwą transformacją, z uwzględnieniem struktury gospodarczej regionu oraz wybranych aspektów socjoekonomicznych. W pierwszej kolejności przybliżamy strukturę gospodarczą regionu, z uwzględnieniem wiodących sektorów, poziomu innowacyjności oraz sytuacji na rynku pracy. Następnie identyfikujemy silne oraz słabe strony województwa śląskiego w kontekście potencjału gospodarczego regionu i jego poziomu przygotowania do transformacji gospodarczej wynikającej z dekarbonizacji.

**OBRAZ GOSPODARCZY
WOJEWÓDZTWA
ŚLĄSKIEGO**

Charakterystyka makroekonomiczna

Województwo śląskie jest jednym z najbogatszych regionów w Polsce. PKB na osobę wynosi 12 600 euro, co stanowi czwarty wynik wśród województw – po mazowieckim, dolnośląskim oraz wielkopolskim. Średnia dla całego kraju to 12 200 euro. Biorąc pod uwagę siłę nabywczą, województwo śląskie jest na poziomie 72 proc. średniej dla całej Unii Europejskiej.

Śląskie znajduje się wśród wiodących polskich województw także pod względem wydajności pracy, liczonej za pomocą wartości dodanej brutto na jednego pracującego. W 2016 roku przekraczała ona 106 proc. średniej krajowej. Województwo nie jest jednak pod tym względem obszarem jednorodnym – w podregionie gliwickim, składającym się z Gliwic, Zabrze oraz powiatu gliwickiego, wydajność wynio-

sła 121 proc. średniej dla Polski, podczas gdy w podregionie częstochowskim (powiaty: częstochowski, kłobucki, myszkowski oraz Częstochowa) wartość dodana brutto na jednego pracującego osiąga jedynie 91 proc.

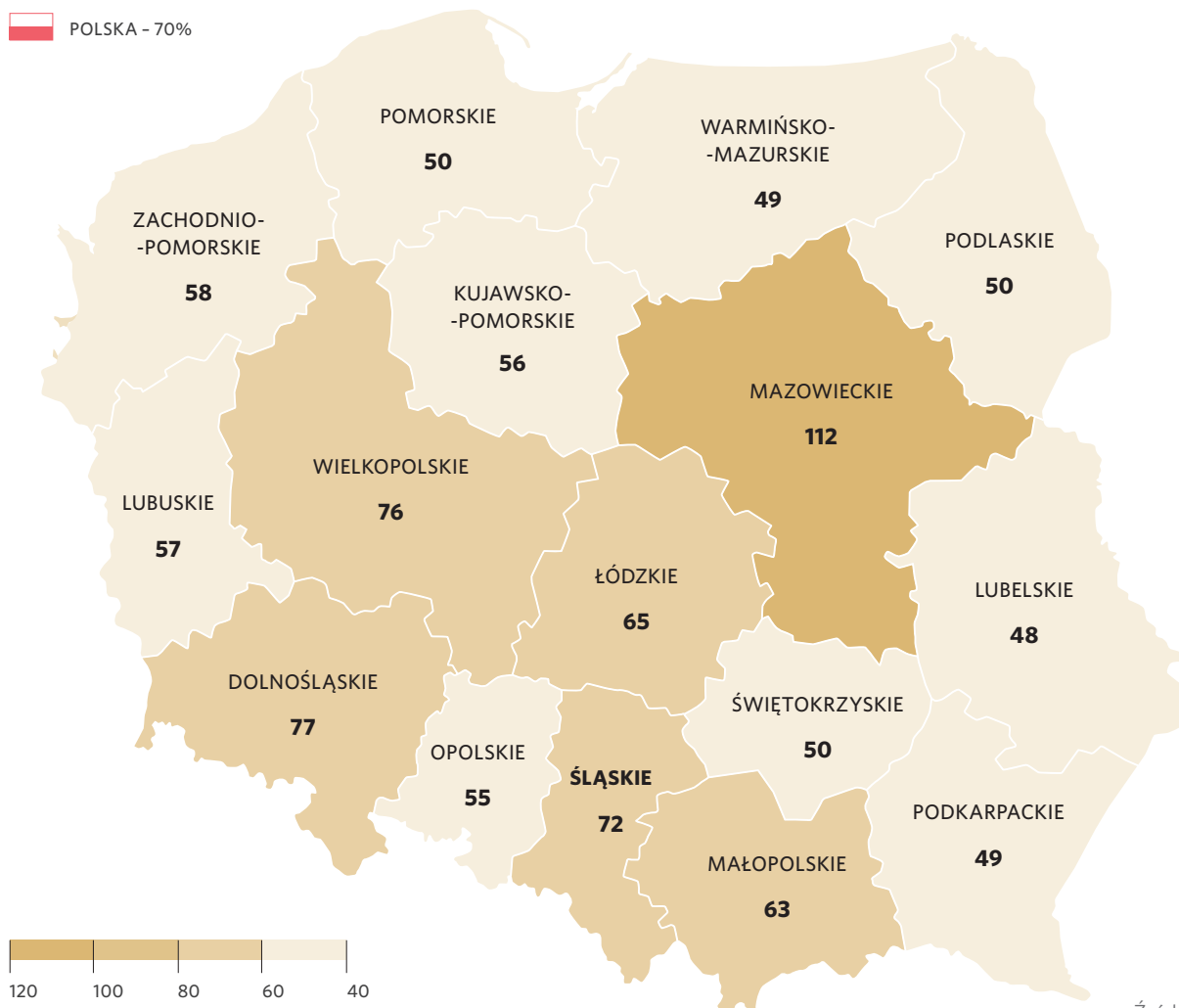
Przypadek podregionu częstochowskiego dobrze obrazuje problematykę sprawiedliwej transformacji. Po likwidacji górnictwa rud żelaza w Częstochowskim Obszarze

Rudonośnym w latach 70. XX w. w regionie rozpoczęła się deindustrializacja, która przyspieszyła wraz ze zmniejszaniem zatrudnienia w Hucie Częstochowa – z prawie 9 tys. osób w 1990 r. do około tysiąca obecnie. Dla porównania, podregiony tyski, bielski oraz gliwicki, wyróżniające się obecnie wysoką wydajnością pracy, znacznie skorzystały na rozwoju przemysłu motoryzacyjnego. Choć jego początki w Tychach i Bielsku-Białej sięgają industrializacji w okresie Polskiej Republiki Ludowej, to dla ich przetrwania kluczową rolę odegrała transformacja na przełomie wieków, która odbyła się przy ogromnym udziale kapitału zagranicznego oraz wsparciu ze strony polskiego rządu w ramach Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej.

PKB na osobę wynosi 12 600 euro, co stanowi czwarty wynik wśród województw – po mazowieckim, dolnośląskim oraz wielkopolskim.

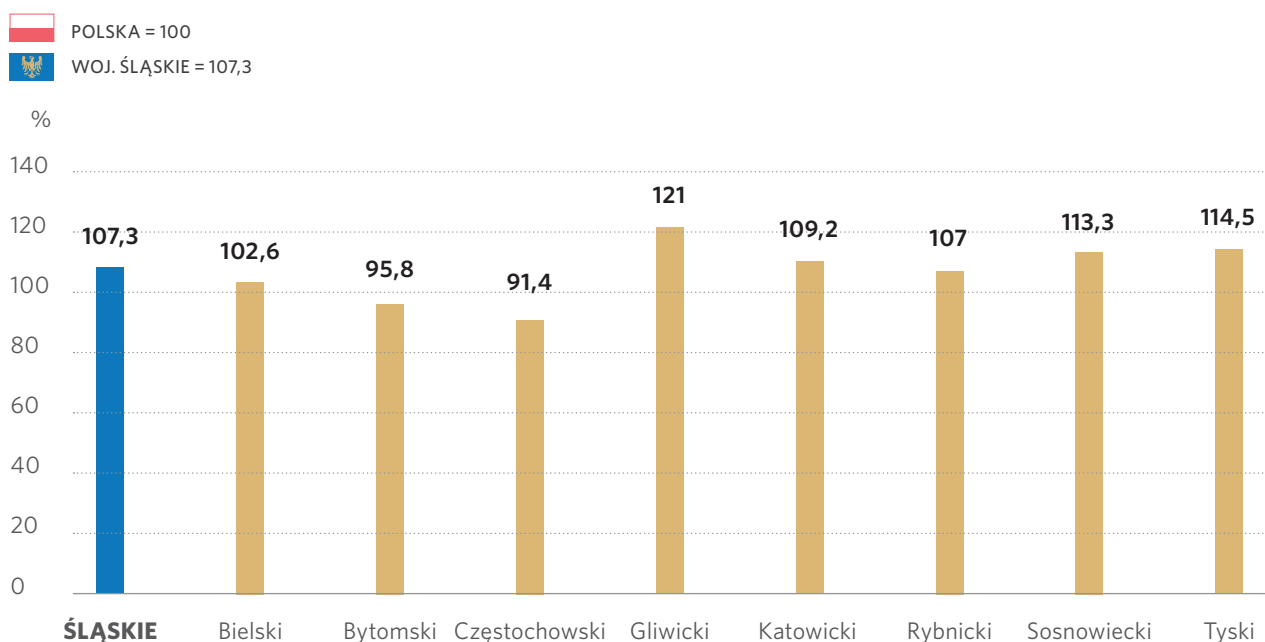

PKB NA MIESZKAŃCA W 2017 R. W ODNIESIENIU DO ŚREDNIEJ DLA CAŁEJ UNII EUROPEJSKIEJ PRZY UWZGLĘDNIENIU PARYTETU SIŁY NABYWCZEJ (W PROC.)

Źródło: GUS

WARTOŚĆ DODANA BRUTTO NA JEDNEGO PRACUJĄCEGO W WYBRANYCH PODREGIONACH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO W 2016 R.

Źródło: GUS

Wiodące sekcje gospodarki

Przy ocenie wagi górnictwa i sektora wydobywczego w województwie śląskim należy zauważyć, że przychody firm wydobywczych w regionie w 2018 r. wynosiły niecałe 29 mld zł, co stanowiło ok. 8 proc. przychodów wszystkich przedsiębiorstw w województwie. Dla uzupełnienia obrazu, przychody firm przetwórstwa przemysłowego odpowiadały za 55 proc., handel hurtowy i detaliczny wraz z naprawą

Na pierwszy plan wysuwa się znacznie większa rola przetwórstwa przemysłowego w porównaniu do reszty kraju.

pojazdów za 16 proc., a budownictwo za ok. 3,5 proc. Porównując województwo śląskie do rozkładu przychodów pomiędzy różnymi sekcjami gospodarki w skali Polski, na pierwszy plan wysuwa się znacznie większa rola przetwórstwa przemysłowego w regionie – odpowiada ono za 41 proc. przychodów przedsiębiorstw w kraju – oraz niższy udział handlu (16 proc. w gospodarce województwa wobec 31 proc. w polskiej gospodarce).

Potwierdza to obraz śląskiego jako ośrodka silnie uprzemysłowionego, co z kolei jest czynnikiem wzmacniającym perspektywy sprawiedliwej transformacji związanej z dekarbonizacją w kontekście rynku pracy.

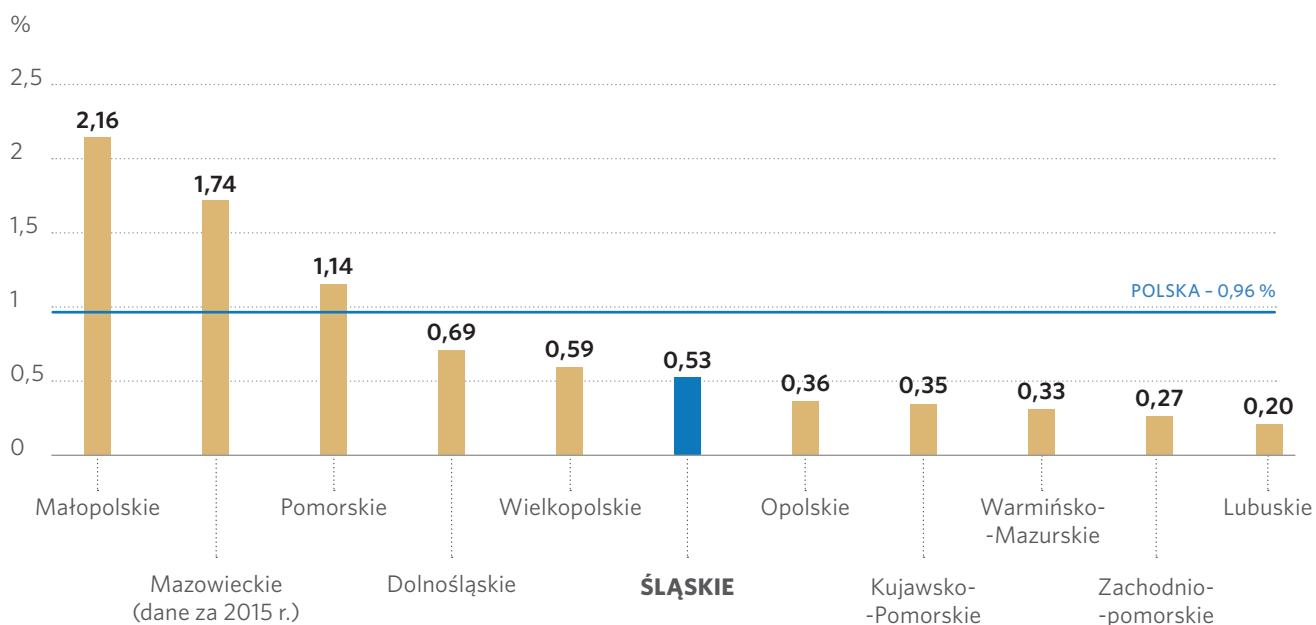

Źródło: Opracowanie własne.

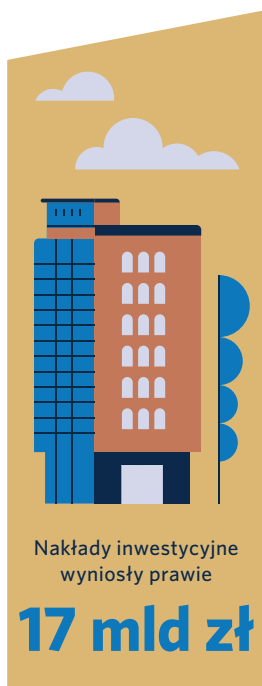
Potencjał innowacyjny i inwestycje

W regionie widać wciąż dominację tradycyjnego przemysłu nad zakładami inwestującymi w nowe technologie. Stopa wewnętrznych inwestycji w badania i rozwój w całej gospodarce województwa (wliczając sektor publiczny, prywatny oraz placówki naukowe i badawcze) w 2016 r. wynosiła 0,5 proc. PKB. To znacznie poniżej średniej dla całej Polski, dla której wartość ta stanowiła niecały 1 proc. PKB. W wiodących województwach wydatki te wynosiły od ponad dwukrotnie (pomorskie) do czterokrotnie (małopolskie) więcej.

WEWNĘTRZNA STOPA INWESTYCJI W BADANIA I ROZWÓJ W PROPORCJI DO PKB W 2016 R.

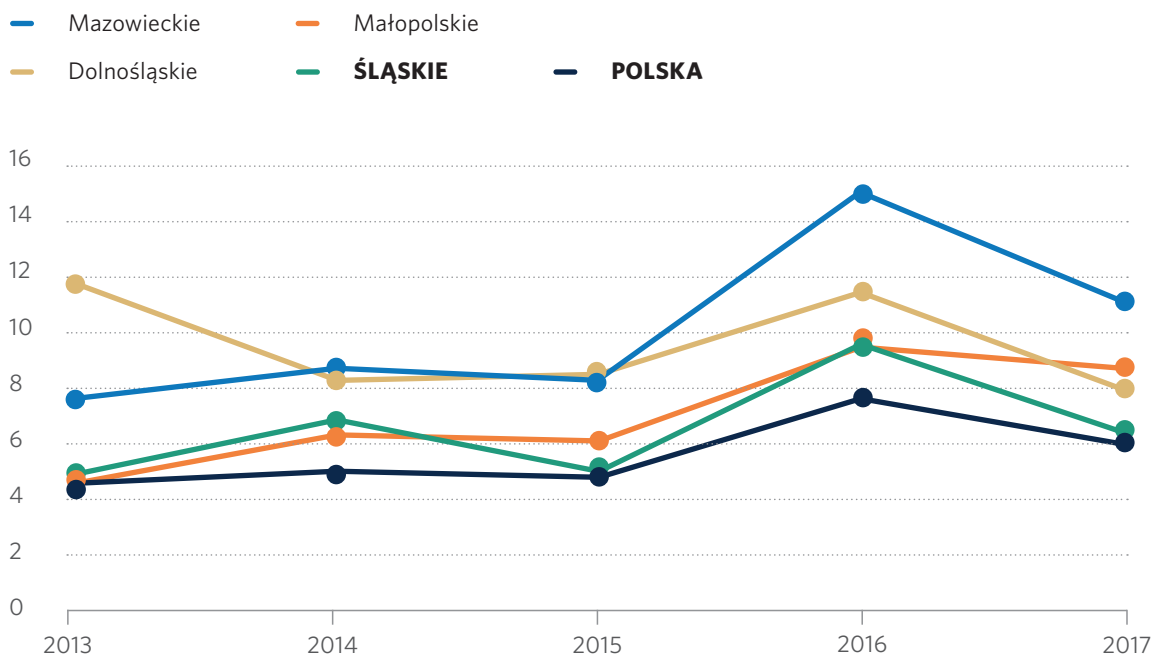
Źródło: Eurostat.

Jeśli wziąć pod uwagę jedynie działalność sektora prywatnego, stopa nakładów inwestycyjnych na działalność innowacyjną w relacji do nakładów brutto na środki trwałe wynosiła w 2016 r. 10 proc. w województwie śląskim, ponad 1,5 pkt. proc. poniżej średniej krajowej oraz 5 pkt. proc. poniżej województwa małopolskiego. Jednocześnie województwo śląskie znajduje się na szóstym miejscu pod względem liczby udzielonych patentów przypadających na 100 tys. mieszkańców, ustępując jedynie Małopolsce, Dolnemu Śląskowi, Mazowszu oraz województwu łódzkiemu.

Jeśli przyjrzeć się ogólnym wskaźnikom dotyczącym inwestycji oraz środków trwałych, nakłady inwestycyjne podmiotów gospodarczych w śląskim w 2018 r. wyniosły prawie 17 mld zł, plasując województwo na drugim miejscu po Mazowszu, a minimalnie przed Dolnym Śląskiem. Po uwzględnieniu wielkości województw, śląskie spada na szóste miejsce kosztem wielkopolskiego, pomorskiego oraz opolskiego. Przedsiębiorstwa w województwie śląskim inwestują przede wszystkim w maszyny, urządzenia techniczne oraz narzędzia, których koszty pochłonęły mniej więcej 60 proc. wszystkich nakładów na środki trwałe w 2018 r. (w porównaniu do 40 proc. w mazowieckim oraz 54 proc. w wielkopolskim). Taka struktura nakładów inwestycyjnych wiąże się z dużym udziałem kapitałochłonnego przemysłu w gospodarce regionu – górnictwa, motoryzacji czy produkcji maszyn.

LICZBA PATENTÓW PRYZNANYCH PRZEZ URZĄD PATENTOWY RP NA 100 TYS. MIESZKAŃCÓW.

Źródło: GUS.

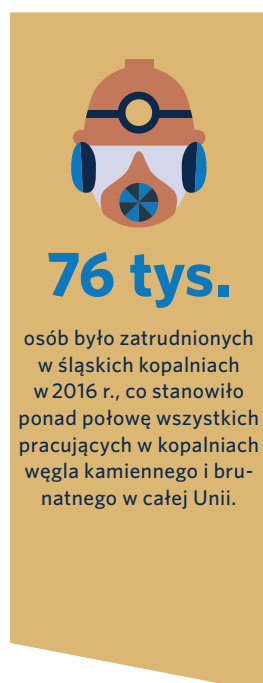
Główne sektory przemysłowe pod względem zatrudnienia

Województwo śląskie pozostaje regionem z największym zatrudnieniem w sektorze wydobywania węgla w Unii Europejskiej. Według danych z 2016 r. w kopalniach w śląskim zatrudnionych było około 76 tys. osób, co stanowiło ponad połowę wszystkich pracujących w kopalniach węgla kamiennego i brunatnego w całej Unii. Jeśli jednak przyrzeć się obecnym trendom, widoczny jest zasadniczy spadek – jeszcze w 2014 r. liczba zatrudnionych wynosiła ponad 88 tys., co oznaczało zmniejszenie liczby pracujących w kopalniach węgla kamiennego i brunatnego o niemal 14 proc. w ciągu dwóch lat. Redukcja zatrudnienia w sektorze w ostatnich latach to kontynuacja procesów restrukturyzacyjnych, które zapoczątkowała transformacja gospodarcza i ustrojowa po upadku komunizmu.

Prawie 80 tys. pracowników kopalni węgla to wciąż bardzo duża grupa zawodowa w skali województwa śląskiego. W 2016 r. cała sekcja przetwórstwa przemysłowego zatrudniała 350 tys. osób, a więc niecałe pięć razy więcej pracowników niż kopalnie. Spośród sektorów przetwórstwa przemysłowego charakteryzujących się wysokim zatrudnieniem i mocną dynamiką jego wzrostu należy wymienić przemysł motoryzacyjny. W latach 2013-2016 liczba pracowników zatrudnionych w sektorze wzrosła o 11 tys. osób (23 proc.) i wynosi 59 tysięcy.

Kolejnym dynamicznie rosnącym segmentem przetwórstwa przemysłowego jest produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych. Pomiędzy 2012 a 2016 rokiem liczba osób zatrudnionych w sektorze wzrosła o 35 proc., z 23 do 31 tys. pracowników. Inne istotne sektory przemysłowe pod względem liczby zatrudnionych to produkcja metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń (51 tys. pracowników), produkcja metali (23 tys. pracowników) oraz produkcja urządzeń elektrycznych oraz maszyn (w obu przypadkach ok. 18 tys. zatrudnionych).

Wysoka dynamika zatrudnienia w przetwórstwie przemysłowym jest istotna z punktu widzenia sprawiedliwej transformacji i zmniejszania liczby osób pracujących w sektorze wydobywczym. Jak pokazuje raport Instytutu Badań Strukturalnych „Sprawiedliwa Transformacja Węglowa w Regionie Śląskim. Implikacje dla Rynku Pracy”, dział ten łączy wiele aspektów z sektorem wydobywczym w zakresie zatrudnienia – podobna struktura wykształcenia (głównie średnie), płci (zdecydowana większość mężczyzn) oraz wieku pracowników (wyższy odsetek starszych pracowników)¹. Jednocześnie przemysł motoryzacyjny znajduje się wśród najbardziej atrakcyjnych sektorów w ankiecie przeprowadzonej w ramach badania wśród pracowników związanych z górnictwem węgla kamiennego².

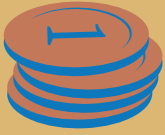
1 Kierwa, D., Szpor, A., Witajewski-Baltviks, J. (2019) „Sprawiedliwa Transformacja Węglowa w Regionie Śląskim. Implikacje dla Rynku Pracy”. IBS Research Report 02/2019, s. 12-13.

2 Ibidem, s. 26.

Zarobki

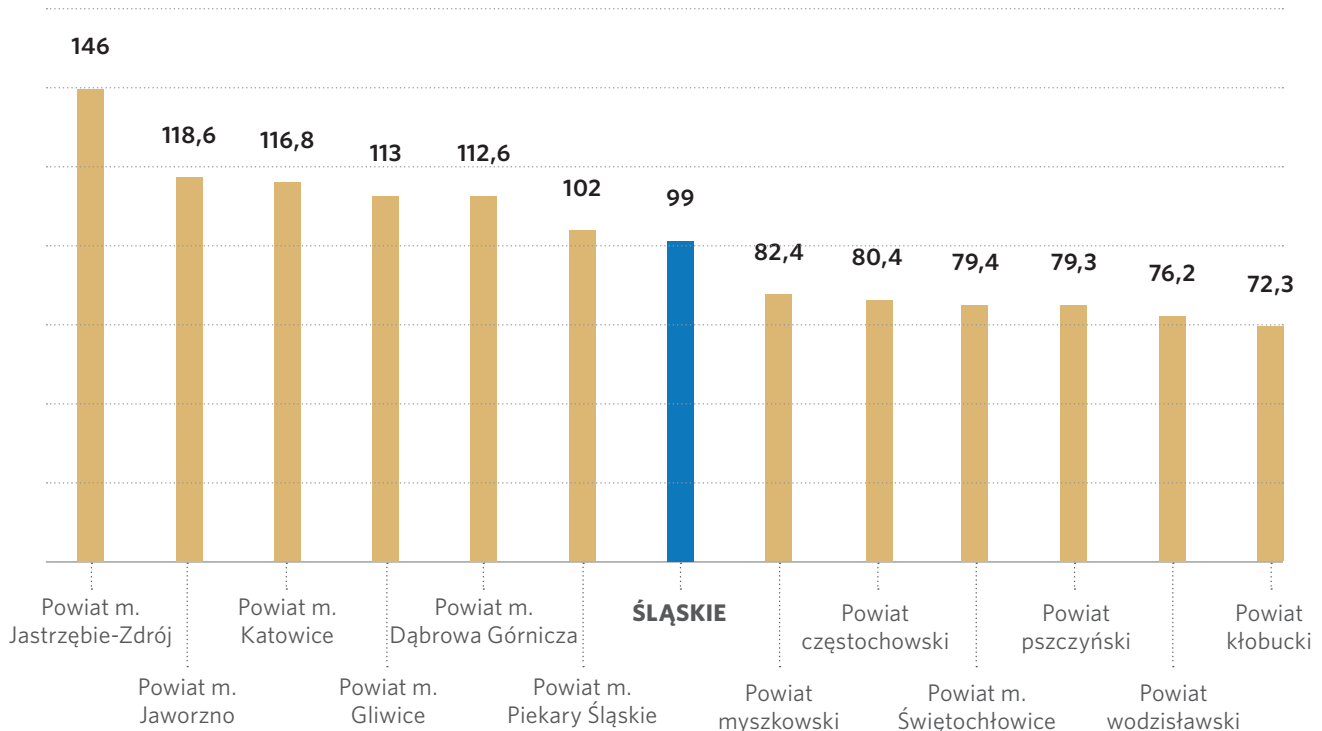
Przeciętne wynagrodzenie w Jastrzębiu Zdroju jest wyższe w skali kraju o

46 proc.

Przeciętne wynagrodzenie brutto w województwie śląskim w 2017 r. wynosiło 99 proc. średniej dla całego kraju. Zaledwie w sześciu powiatach miejskich wynagrodzenia przekraczały ten indeks – Jastrzębiu Zdrój, Jaworznie, Katowicach, Gliwicach, Dąbrowie Górniczej oraz Piekarach Śląskich. W pięciu powiatach – częstochowskim, pszczyńskim, wodzisławskim, kłobuckim oraz w Świętochłowicach – przeciętne wynagrodzenie wynosi nie więcej niż 80 proc. średniej krajowej. Wśród obszarów z najwyższymi średnimi zarobkami widać dominację aktywnych ośrodków górniczych – w Jastrzębiu Zdroju przeciętne wynagrodzenie jest o 46 proc. wyższe niż w skali kraju. Warto też zauważyć, że przeciętne wynagrodzenie w województwie znajduje się poniżej wskaźnika dla Polski, mimo że śląskie ma większe PKB na osobę i wyższą wydajność pracy niż wynoszą średnie krajowe.

PRZECIĘTNE WYNAGRODZENIE BRUTTO W POWIATACH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO JAKO PROCENT PRZECIĘTNEGO WYNAGRODZENIA BRUTTO W POLSCE W 2017 R.

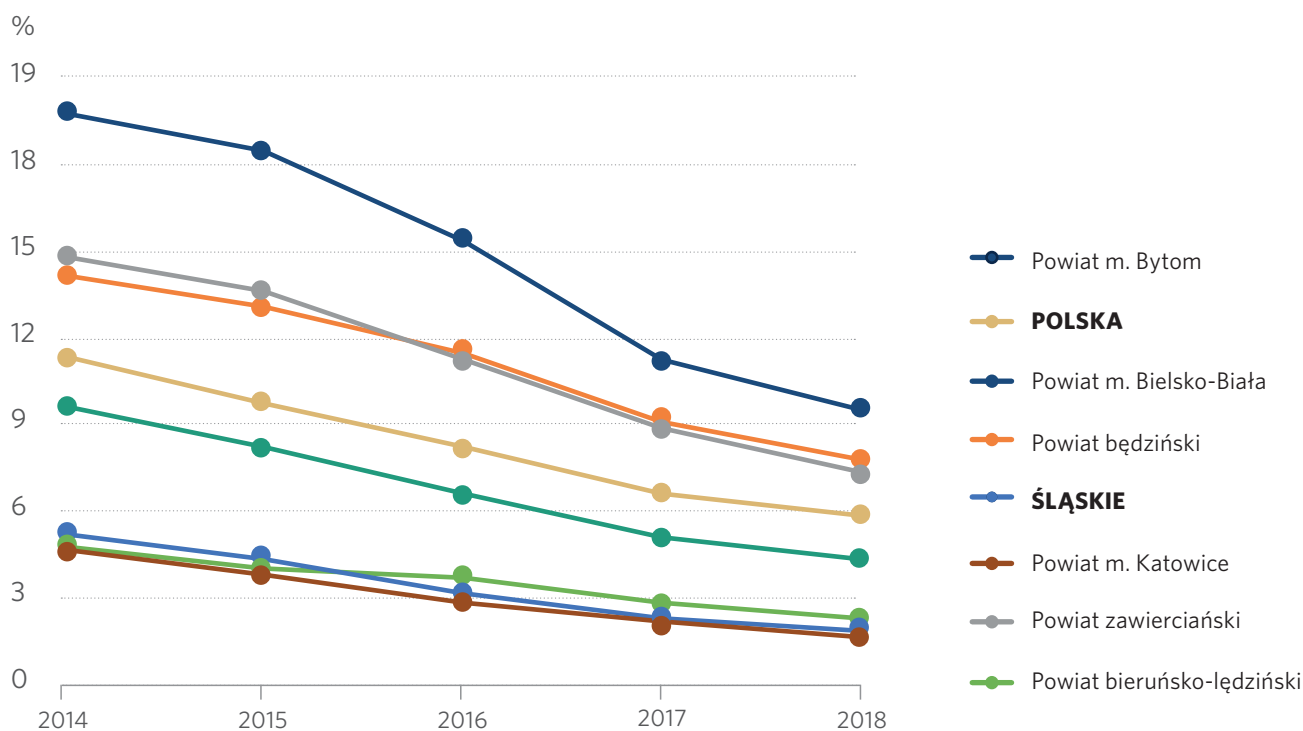
Źródło: GUS

Bezrobocie i poziom aktywności zawodowej

Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwie śląskim w 2018 r. wynosiła 4,3 proc. To drugi, po województwie wielkopolskim, najniższy wynik w kraju. W ciągu ostatnich pięciu lat bezrobocie w regionie zmniejszyło się ponad dwukrotnie, co oznacza dynamikę spadku szybszą niż w większości innych województw. Taka sytuacja na rynku pracy powinna napawać optymizmem w kontekście perspektywy sprawiedliwej transformacji. Wskazuje bowiem na duże zapotrzebowanie na siłę roboczą, co powinno zmniejszać koszty społeczne związane z wygaszaniem kopalń.

Jednocześnie dostrzegalne są spore różnice na poziomie powiatów. W 2018 r. w Bytomiu bezrobocie sięgało 9,5 proc. oraz 7,3 proc. w powiecie częstochowskim; wskaźniki dla Bielsko-Białej oraz Katowic nie przekraczały 2 proc. Pomimo różnic, zdecydowanie widoczny jest trend spadkowy, którego dynamika wyprzedza spadek bezrobocia w całym kraju. Stopa bezrobocia rejestrowanego spadła w Polsce w latach 2014-2018 o 49 proc. (z 11,4 proc. do 5,8 proc.), spadek wyniósł ponad 55 proc. w województwie śląskim oraz prawie 60 proc. w powiecie częstochowskim i 67 proc. w Częstochowie.

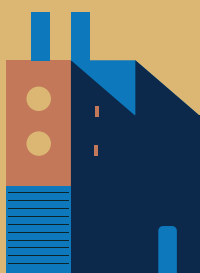
STOPA BEZROBOCIA REJESTROWANEGO

Źródło: GUS

Rozpatrując sytuację na rynku pracy nie można zatrzymać się jedynie na stopie bezrobocia. Województwo śląskie ma drugi najniższy w skali kraju wskaźnik aktywności zawodowej po województwie warmińsko-mazurskim. W przedziale wiekowym osób między 25 a 64 rokiem życia zaledwie 73 proc. mieszkańców województwa jest na rynku pracy. To wynik o trzy punkty procentowe gorszy niż średnia dla całej Polski.

Na słaby wynik województwa śląskiego wpływa zwłaszcza niski poziom aktywności zawodowej wśród osób między 55 a 64 rokiem życia. Zaledwie 41 proc. mieszkańców regionu powyżej 55 roku życia znajduje się na rynku pracy, co stanowi najniższy wynik w Polsce, o 9 pkt. proc. poniżej średniej dla całego kraju. Istotne do odnotowania są również trendy – choć stopień aktywności zawodowej w województwie śląskim rośnie, to jednak znacznie wolniej od pozostałych województw. W 2014 r. różnica w stopniu aktywności zawodowym ludzi w wieku 55 do 64 lat pomiędzy Śląskiem a Wielkopolską wynosiła 4 pkt. proc., obecnie sięga niemal 10 pkt. Poprawiająca się sytuacja na polskim rynku pracy znacznie zmniejszyła stopę bezrobocia rejestrowanego i doprowadziła do podwyższenia wskaźnika aktywności zawodowej, także w grupie wiekowej osób pomiędzy 55 a 64 rokiem życia. W wypadku województwa śląskiego efekt ten zadziałał w mniejszym stopniu, co może wynikać z przywilejów emerytalnych w górnictwie, które pozwalają pracownikom sektora na odejście z rynku pracy przed ukończeniem ustawowego wieku emerytalnego. Zmniejszające się zatrudnienie w kopalniach wraz z trendem niższego wzrostu aktywności zawodowej w przedziale wiekowym 55-64 w województwie wskazują właśnie na taki scenariusz.

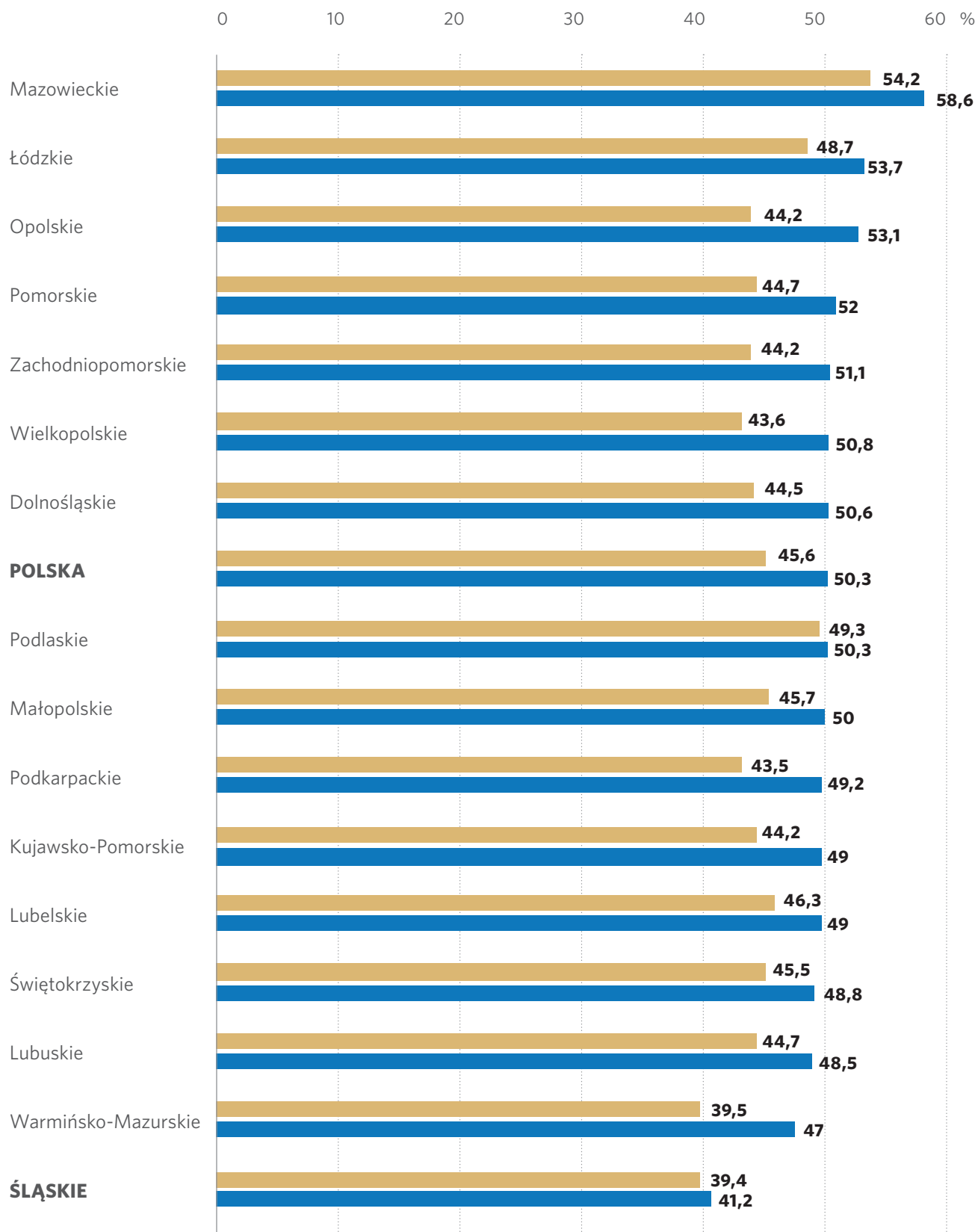
41 proc.

mieszkańców regionu
powyżej 55. roku życia
znajduje się na
ryнку pracy, co
stanowi najniższy
wynik w Polsce

WSPÓŁCZYNNIK AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ WŚRÓD OSÓB MIĘDZY 55 A 64 ROKIEM ŻYCIA.

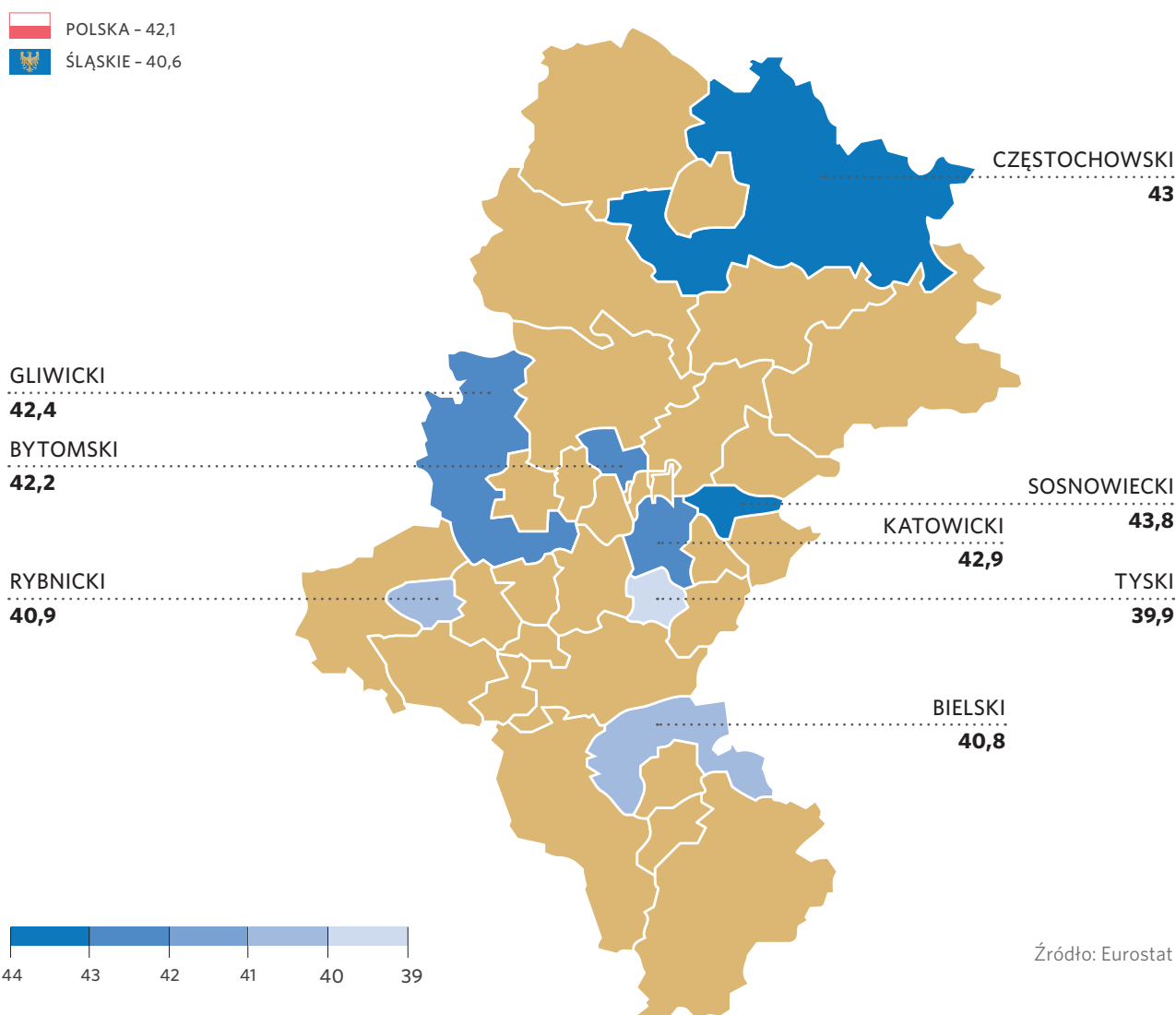
■ 2014 ■ 2018

Demografia i struktura wieku

W obliczu niskich wskaźników aktywności zawodowej dla osób w wieku produkcyjnym niepokojąca jest struktura demograficzna regionu. Przeciętny mieszkaniec województwa jest średnio o 1,5 roku starszy niż statystyczny Polak (mediana 42,1 w porównaniu do 40,6 w skali kraju). Przeciętny mieszkaniec podregionu częstochowskiego ma 43 lata, a w wypadku podregionu sosnowieckiego wiek ten wynosi 43,8 lat. Dla porównania, mediana wieku w podregionie tyskim to 39,9 lat, a w bielskim 40,8.

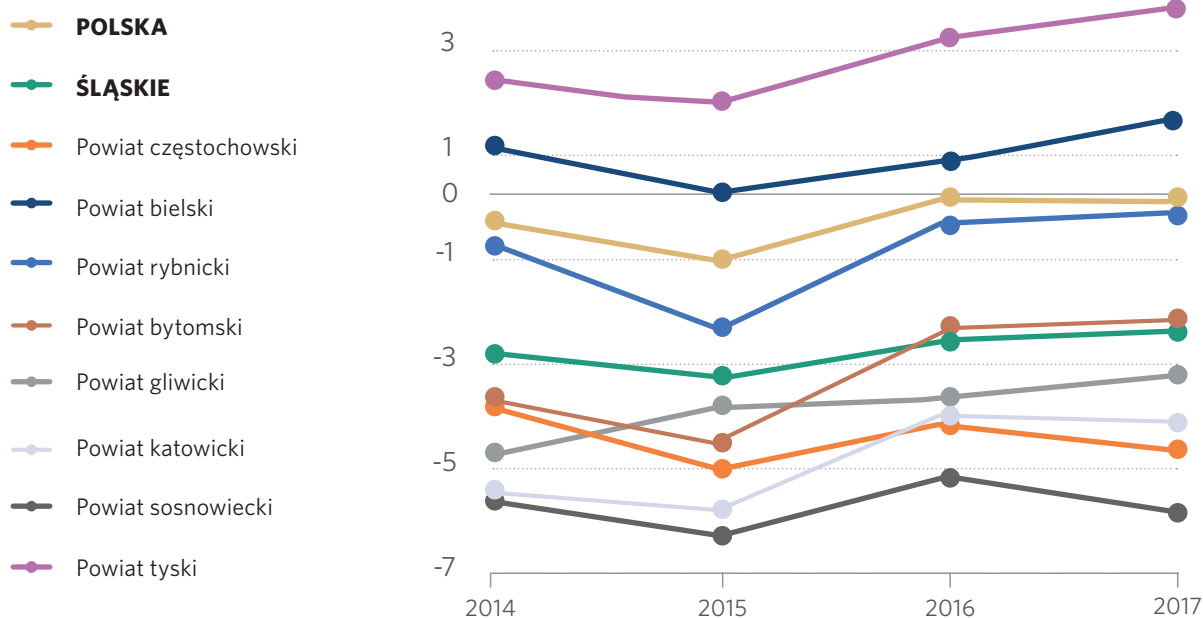
MEDIANA WIEKU MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO W 2018 R. W ROZRÓŻNIENIU NA PODREGIONY.

Pomimo sporego zróżnicowania w ramach województwa, jedynie w wypadku podregionu tyskiego mediana znajduje się poniżej średniej krajowej. Wszystkie pozostałe podregiony charakteryzują się starszym społeczeństwem niż Polska jako całość. Tylko dwa podregiony – rybnicki oraz tyski – mają większą proporcję osób w wieku do 19 lat niż średnia dla kraju, natomiast wszystkie mają wyższą proporcję mieszkańców w przedziale wiekowym 40 do 59 lat. Prawie co czwarta osoba w podregionie sosnowieckim jest pomiędzy 60 a 79 rokiem życia. Postępujące starzenie się społeczeństwa powinno wpłynąć pozytywnie na wskaźnik aktywności zawodowej w wieku produkcyjnym (zmniejsza się rozmiar grupy), ale dynamika będzie spowalniana przez odchodzenie na emerytury górników w wieku produkcyjnym. Poza tym wzrost wskaźnika z powodów czysto księgowych nie rozwiązuje podstawowego problemu, jakim jest niska podaż na rynku pracy.

To na tym przykładzie najłatwiej dostrzec napięcie pomiędzy dwoma ujęciami sprawiedliwej transformacji. W jej węższym zakresie, głównym wyzwaniem jest zapewnienie wsparcia dla górników z zamykanych kopalń, pozwalającego na znalezienie nowej pracy albo zaspokojenie potrzeb materialnych za pomocą innych mechanizmów. Mając na uwadze strukturę demograficzną województwa śląskiego, istniejące przywileje emerytalne oraz potencjalne narzędzia (np. urlopy górnicze) powinny zapewnić łagodny proces zmniejszania zatrudnienia w sektorze wydobywczym.

PROCENTOWA ZMIANA LICZBY LUDNOŚCI W PODREGIONACH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO.

Źródło: GUS

W szerszym ujęciu, rolę sprawiedliwej transformacji jest także zapewnienie pozytywnej transformacji gospodarczej całego regionu. Zamknięcie kopalń i zapewnienie emerytur górniczych nie powstrzyma procesów starzenia się ludności województwa i obniżania jego potencjału produkcyjnego. Spływający się rynek pracy może doprowadzić do deindustrializacji regionu, zmniejszając wzrost gospodarczy i wpływy do budżetów lokalnych oraz obniżając poziom usług publicznych. Odbije się to negatywnie na standardzie życia mieszkańców oraz zmniejszy atrakcyjność województwa dla ludności napływowej, tworząc mechanizm kuli śnieżnej.

Szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest negatywny współczynnik migracyjny w województwie śląskim. Co roku więcej osób opuszcza region w porównaniu do przyjezdnych, choć widać spowolnienie negatywnego trendu. W latach 2014-2015 odpływ ludności netto z województwa w wyniku migracji wynosił ok. 1,5 proc., w latach 2016-2017 spadł on do około 0,7 proc. Podregiony bielski oraz tyski charakteryzują się pozytywnym bilansem migracyjnym w wysokości 1,7 proc. w 2017 r., reszta podregionów traci mieszkańców.

Kapitał ludzki

Ludność województwa śląskiego jest statystycznie starsza niż reszta kraju, co przekłada się na wskaźnik liczby studentów w stosunku do reszty mieszkańców. W porównaniu do całego kraju, województwo ma proporcjonalnie 23 proc. mniej studentów niż wynosi średnia dla Polski na jednego mieszkańca. Również w kwestii absolwentów śląskie plasuje się poniżej średniej – ma o 17 proc. mniej mieszkańców z wyższym wykształceniem w stosunku do całej ludności niż wynosi średnia krajowa.

Jeśli spojrzeć jedynie na przedział wiekowy pomiędzy 25 a 64 rokiem życia, różnica ta znacznie maleje – 29,7 proc. mieszkańców śląskiego ma wyższe wykształcenie, w porównaniu do 30,9 proc. w całej Polsce. Region zajmuje szóste miejsce w skali kraju; po mazowieckim, małopolskim, pomorskim, dolnośląskim oraz podlaskim. Trendy z ostatnich pięciu lat pokazują dużą dynamikę wzrostu osób z wyższym wykształceniem – w 2014 r. współczynnik ten wynosił w śląskim 25 proc. Jednocześnie w grupie demograficznej między 25 a 64 rokiem życia województwo ma drugi najwyższy wskaźnik osób z co najmniej wykształceniem średnim lub zawodowym (poziom III lub wyżej w Polskiej Ramie Kwalifikacji), który wynosi 94,6 proc. Wysoka proporcja ludności z co najmniej zawodowym wykształceniem stanowi zaplecze dla rozwijającego się sektora przemysłowego, a rosnący wskaźnik osób z wyższym wykształceniem w wieku produkcyjnym zwiększa atrakcyj-

ność regionu w zakresie przyciągania nowych, innowacyjnych gałęzi gospodarki. Z punktu widzenia sprawiedliwej transformacji problemem nie jest więc poziom wykształcenia pracowników, a jedynie ryzyko zmniejszającej się podaży na rynku pracy.

Wysoka proporcja ludności z co najmniej zawodowym wykształceniem stanowi zaplecze dla rozwijającego się sektora przemysłowego, a rosnący wskaźnik osób z wyższym wykształceniem w wieku produkcyjnym zwiększa atrakcyjność regionu w zakresie przyciągania nowych, innowacyjnych gałęzi gospodarki.

**WOJEWÓDZTWO
ŚLĄSKIE W OBLICZU
WYZWAŃ ZWIĄZANYCH
ZE SPRAWIEDLIWĄ
TRANSFORMACJĄ**

Silne strony województwa

---

a. Potencjał gospodarczy i innowacyjny

Pomimo trudnego procesu transformacyjnego związanego ze zmniejszającą się rolą sektora wydobywczego oraz przemysłu ciężkiego, województwo śląskie pozostaje jednym z najlepiej rozwiniętych gospodarczo regionów Polski. Wskazują na to wysokość wytwarzanego PKB i wskaźniki związane z wydajnością pracy oraz bezrobociem. Dynamicznie rozwija się przemysł motoryzacyjny oraz sektory z nim związane – produkcja wyrobów z gumy oraz tworzyw sztucznych. Ostatnie lata korzystnej koniunktury gospodarczej przyniosły znaczny spadek bezrobocia rejestrowanego oraz zwiększenie wskaźnika aktywności zawodowej w regionie. Jednocześnie dynamika wzrostu wynagrodzeń jest niższa od trendu dla całego kraju, co zwiększa atrakcyjność regionu z punktu widzenia potencjalnych inwestorów. Wysokie nakłady inwestycyjne na środki trwałe związane z zakupem maszyn oraz urządzeń technicznych pokazują, że województwo pozostaje jednym z głównych ośrodków przemysłowych w kraju.

Mimo że wydatki na badania i rozwój pozostają poniżej średniej krajowej w przeliczeniu na mieszkańca, to wzrosły o 27 proc. pomiędzy 2014 a 2017 rokiem, wskazując na pozytywny trend potencjalnie związany z rosnącymi kwalifikacjami siły roboczej. Górny Śląsk nie może obecnie konkurować z wiodącymi województwami w zakresie inwestycji w innowacje (Małopolska, Dolny Śląsk czy województwo mazowieckie), ale sytuuje się podobnie do województwa wielkopolskiego, innego regionu o silnej dynamice gospodarczej i większej roli odgrywanej przez przemysł wytwórczy. Jednocześnie obecność silnych ośrodków akademickich, Uniwersytetu Śląskiego i Politechniki Śląskiej, oraz rosnący współczynnik ludności z wyższym wykształceniem w wieku produkcyjnym sprawiają, że potencjał innowacyjny przedsiębiorstw znajdujących się w województwie wzrasta. Przykładowo śląskie znajduje się wśród czołowych regionów w zakresie liczby przyznawanych patentów w stosunku do populacji.

Wysoka produktywność, silny przemysł, rosnący poziom kwalifikacji ludności w wieku produkcyjnym oraz zwiększająca się rola innowacji wskazują na mocny potencjał gospodarczy śląskiego, stanowiąc dobrą bazę startową dla procesu sprawiedliwej transformacji gospodarczej w kontekście zmniejszania roli sektora wydobywczego.

b. Doświadczenie transformacyjne

Wspomniane doświadczenia przekształceń w gospodarce województwa śląskiego są kluczowe przy rozważaniach dotyczących problematyki kształtowania sprawiedliwej transformacji w regionie. Na początku lat 90. w granicach obecnego województwa śląskiego niemal 300 tys. osób było zatrudnionych w górnictwie, w 2003 r. liczba ta wynosiła 130 tys. osób. W 2016 r. zatrudnienie w kopalniach na Górnym Śląsku ograniczyło się do 76 tys. pracowników. Mimo wszystko śląskie jest drugim województwem z najniższą stopą bezrobocia w kraju. Plan restrukturyzacji sektora górnictwa na lata 1998-2002, wprowadzony za rządów premiera Jerzego Buzka, przyczynił się do dobrowolnego odejścia z kopalń ponad 100 tys. górników w skali kraju, z których ogromna część pracowała w sektorze wydobywania węgla kamiennego w województwie śląskim. Z wprowadzonego przez rząd pakietu osłonowego skorzystało prawie 70 tys. osób, z których ponad połowa wzięła urlopy górnicze, a około 30 tys. skorzystało z jednorazowych odpraw pieniężnych w wysokości 44-55 tys. zł.

Jednocześnie wprowadzono szereg inicjatyw, których celem było wzmocnienie nowych gałęzi przemysłu w województwie. Stworzenie w 1996 r. przez rząd Włodzimierza Cimoszewicza Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (KSSE) służyło zwiększeniu atrakcyjności inwestycyjnej regionu. KSSE przyczyniła się do sprostowania inwestycji o łącznej wartości 36 mld zł, głównie w sektorze motoryzacyjnym (ponad 60 proc.). W wyniku działania KSSE powstało 80 tys. miejsc pracy³.

Na początku lat 90. w granicach obecnego województwa śląskiego niemal 300 tys. osób było zatrudnionych w górnictwie, w 2003 r. liczba ta wynosiła 130 tys. osób. W 2016 r. zatrudnienie w kopalniach na Górnym Śląsku ograniczyło się do 76 tys. pracowników.

Doświadczenia te pokazują, że proces przeprowadzania sprawiedliwej transformacji w województwie nie jest wyzwaniem pozbawionym precedensu, które wymaga wynalezienia zupełnie nowych rozwiązań. Ostatnie trzy dekady zmian w strukturze gospodarki regionu oferują pozytywne przykłady zmniejszania poziomu zatrudnienia w górnictwie przy jednoczesnym rozwoju innych gałęzi przemysłu. Jednocześnie są też źródłem lekcji dotyczących tych aspektów transformacji,

których nie udało się odpowiednio zaadresować. Ich analiza oraz diagnozy dotyczące rozwiązania powstałych w okresie poprzedniej transformacji problemów znajduje się w poniżej w części dotyczącej wyzwań związanych ze sprawiedliwą transformacją.

³ <http://www.ksse.com.pl/o-nas-1104>

c. Gęstość zaludnienia i sieć transportowa

Województwo śląskie posiada najwyższy współczynnik gęstości zaludnienia (370 osób na km², trzykrotnie większy niż średnia dla Polski) oraz wskaźnik urbanizacji – prawie 77 proc. Inwestorzy mogą korzystać z gęstej sieci miast, co zwiększa atrakcyjność KSSE jako klastra przemysłowego. Przykładem jest wspomniany sektor motoryzacyjny, rozwijający się w podregionach tyskim, gliwickim oraz bielskim i korzystający z nagromadzenia wykwalifikowanej siły roboczej. Jednocześnie województwo śląskie jest dobrze skomunikowane z resztą Polski i sąsiadującymi krajami UE (Niemcy i Czechy). Autostrady A1 i A4 zapewniają integrację regionu w ramach krajowych i transnarodowych sieci gospodarczych. W połączeniu z istniejącą bazą przemysłową oraz silnymi wskaźnikami gospodarczymi, aspekty te wzmacniają potencjał wzrostowy śląskiego i pozytywnie wpływają na szanse przeprowadzenia sprawiedliwej transformacji.

d. Wsparcie publiczne

Proces sprawiedliwej transformacji w kontekście województwa śląskiego jest wspierany przez władze polskie i instytucje europejskie. Wspominana we wstępie Deklaracja Solidarnej i Sprawiedliwej Transformacji nawołuje do priorytetowego traktowania kosztów społecznych dekarbonizacji oraz holistycznego podejścia do procesów transformacyjnych, by doprowadziły do poprawy jakości życia w regionach górniczych. Rządowy Program dla Śląska, zaprezentowany w grudniu 2017 r., jest inicjatywą, która ma koordynować wysiłki administracji lokalnej, centralnej oraz europejskiej, by zapewnić możliwie największą synergię między planowanymi już inwestycjami.

Na poziomie unijnym, dzięki współpracy Komisji Przemysłu, Badań Naukowych i Energii (ITRE) Parlamentu Europejskiego i Dyrekcji ds. Energii Komisji Europejskiej powstała Platforma Wsparcia Regionów Górniczych (PWRG). Inicjatywa zrzesza przedstawicieli unijnych regionów, które stoją przed wyzwaniami związanymi ze sprawiedliwą transformacją w kontekście dekarbonizacji. Jej celem jest dzielenie się najlepszymi praktykami oraz doświadczeniami w zakresie procesu transformacji, jak również wspólna praca na rzecz zapewnienia odpowiedniego, stabilnego finansowo i instytucjonalnie wsparcia dla regionów górniczych w ramach budżetu UE. Parlament Europejski doprowadził, na wniosek Komisji ITRE, do wprowadzenia do ram finansowych na lata 2021-2027 ram zapisu dotyczącego stworzenia osobnego, dedykowanego źródła finansowania dla PWRG w wysokości 5 mld euro.

Wyzwania

---

a. Problemy demograficzne

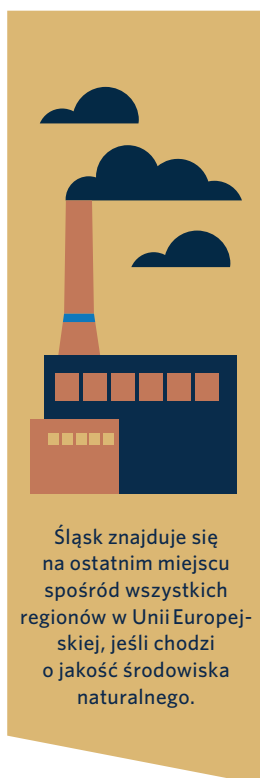
Choć województwo śląskie jest silnym obszarem przemysłowym, a jego transformacja z regionu o dominującej roli sektora wydobywania węgla kamiennego w kierunku większej dywersyfikacji nie odbiła się negatywnie na wskaźnikach gospodarczych, to koszty związane z odejściem od górnictwa i przemysłu ciężkiego są widoczne w potencjale demograficznym. Poziom aktywności zawodowej pozostaje wśród najniższych w Polsce, a starzejące się społeczeństwo w połączeniu ze specjalnymi przywilejami emerytalnymi obowiązującymi pracowników kopalń tworzy ryzyko dalszego pogorszenia tego wskaźnika. Program restrukturyzacji górnictwa z lat 1998-2002 był oparty głównie na przechodzeniu górników na emerytury. Ci, którzy zdecydowali się na odprawy nie spełnili rządowych nadziei dotyczących przemiany byłych pracowników sektora wydobywczego w odnoszących sukcesy przedsiębiorców. Badania prowadzone przez zespół prof. Marka S. Szczepańskiego z Uniwersytetu Śląskiego wykazały, że około 40 proc. z nich wydało odprawy na cele konsumpcyjne, 30 proc. złożyło środki na lokatach bankowych, a tylko 10 proc. użyło ich do założenia małych przedsiębiorstw. Jednocześnie około 30 proc. badanych nie odnalazło się na rynku pracy, co zmusiło ich do korzystania z pomocy socjalnej⁴.

Pomimo bardzo niskiego bezrobocia województwo śląskie ma negatywny bilans migracyjny, co tworzy poważne ograniczenia dla potencjału gospodarczego regionu. Bez napływu ludności w wieku produkcyjnym województwo śląskie nie będzie w stanie rozwijać się w obecnym tempie. Bliska obecność Wrocławia i Krakowa, dwóch czołowych klastrów innowacyjnej gospodarki w Polsce, przyczynia się do odpływu dobrze wykwalifikowanej siły roboczej. Dodatkowo atrakcyjność regionu ograniczają relatywnie niskie wynagrodzenia.

---

⁴ Niepublikowana rozmowa z prof. Markiem S. Szczepańskim przeprowadzona przez autora 15 maja 2019 r.

b. Jakość życia

Do niskiej dynamiki migracyjnej przyczyniają się także kwestie związane z jakością życia, których rozwiązanie nie jest możliwe bez silniejszego zaangażowania administracji publicznej i lokalnej. Pomimo wysokiej gęstości zaludnienia w konurbacji górnośląskiej, inwestycje w transport publiczny przez władze miejskie są znacznie niższe niż w innych polskich ośrodkach metropolitalnych. Warszawa, Poznań, Łódź, Wrocław oraz Kraków na transport publiczny wydają więcej niż Katowice⁵. Z powodu niedostatecznego doinwestowania komunikacji metropolitalnej, śląskie plasuje się daleko w rankingu województw z największą liczbą użytkowników transportu publicznego⁶. Zwiększone inwestycje pozwoliłyby lepiej zintegrować silnie związane ze sobą ośrodki miejskie w konurbacji górnośląskiej i znacznie poprawiłyby jakość życia mieszkańców.

Kolejnym wyzwaniem zmniejszającym atrakcyjność województwa śląskiego dla ludności napływowej jest zła sytuacja ekologiczna wynikająca z dekad zaniedbań. Choć ówczesne województwo katowickie obejmowało jedynie 2 proc. powierzchni kraju i było zamieszkane przez 10 proc. ludności Polski, w 1990 r. odpowiadało ono za emisję 20 proc. pyłów i 24 proc. gazów⁷. Brzemię intensywnego procesu industrializacji kosztem ochrony środowiska wciąż obniża jakość życia w województwie. Według stworzonego przez Dyрекcję Generalną ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej (DG REGIO) wskaźnika Europejskiego Postępu Społecznego (*European Social Progress Index*), śląskie znajduje się na ostatnim, 272 miejscu spośród wszystkich regionów w Unii Europejskiej jeśli chodzi o jakość środowiska naturalnego⁸.

5 Bukowski, M., Śniegocki, A., Wetmańska, Z. (2018), "From restructuring to sustainable development. The case of Upper Silesia", WWF Report, p. 60.

6 Ibidem, s. 59.

7 Ślęzak-Tazbir, W., Szczepański M. S. (2009), „Górnośląskie metamorfozy. Region przemysłowy w procesie zmian: od osady fabrycznej do metropolii?”, *Studia Socjologiczne* 4, s. 22-23.

8 https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/maps/social_progress

c. Rozwarstwienie regionalne i mobilność zawodowa

Usprawnienie transportu publicznego przyczyniłoby się do rozwiązania drugiego wyzwania stojącego przed województwem śląskim, jakim jest rozwarstwienie regionalne. Różnice pomiędzy powiatami w ramach śląskiego są daleko idące. Ośrodki, wokół których skupiony jest przemysł motoryzacyjny (Tychy, Gliwice czy Bielsko-Biała) charakteryzują się wysoką wydajnością pracy, pozytywnym bilansem migracyjnym, lepszą strukturą demograficzną, a także wyższymi zarobkami.

Różnice w poziomie rozwoju gospodarczego czy wskaźników demograficznych w ramach województwa są rzeczą naturalną. Jednak biorąc pod uwagę zurbanizowaną i silnie zagęszczoną charakterystykę tkanki konurbacji górnośląskiej, ich zniwelowanie jest bardziej osiągalne niż w regionach o ostrzejszym podziale pomiędzy obszarami metropolitalnymi a tymi o mniejszym zaludnieniu. Z jednej strony atrakcyjne miejsca pracy znajdują się bliżej miejsca zamieszkania, z drugiej inwestorzy mogą łatwiej podejmować decyzje o tworzeniu nowych zakładów w miejscach słabiej rozwiniętych gospodarczo z racji bliskości istniejących klastrów przemysłowych.

Inwestowanie dodatkowych środków w transport publiczny powinno przyczynić się do zwiększenia mobilności w zakresie rynku pracy oraz poprawić atrakcyjność inwestycyjną mniej dynamicznych gospodarczo ośrodków, to dodatkowym wyzwaniem pozostaje stosunkowo niska gotowość poszukujących pracy. Choć Świętochłowice dzieli od Katowic niecałe 9 km, a łączy dogodne połączenie kolejowe, to różnica w stopie bezrobocia między oboma miastami jest 4,5-krotna. Z raportu Instytutu Badań Strukturalnych wynika, że co trzeci górnik raczej nie byłby skłonny dojeżdżać do nowej pracy dłużej niż obecnie, a 11 proc. zdecydowanie by się na to nie zgodziło⁹. Jednocześnie prawie co drugi ankietowany zdecydowanie nie zgodziłby się na podjęcie pracy niezwiązanej z górnictwem, jeśli oznaczałoby to mniejsze wynagrodzenie¹⁰. Bez silnego zaangażowania instytucji publicznych (edukacja, mobilność, ewentualnych dopłat do pensji) nie sposób przerwać samonapędzającego się mechanizmu, zgodnie z którym pogarszająca się dynamika demograficzna danego powiatu zmniejsza jego atrakcyjność inwestycyjną, dalej przyczyniając się do depopulacji.

⁹ Kierwa, D., Szpor, A., Witajewski-Baltviks, J. (2019) „Sprawiedliwa Transformacja Węglowa w Regionie Śląskim. Implikacje dla Rynku Pracy”. IBS Research Report 02/2019, s. 25.

¹⁰ Ibidem, s. 24.

PODSUMOWANIE

Województwo śląskie pozostaje jednym z motorów napędowych polskiej gospodarki. Pomimo ogromnej skali wyzwań transformacyjnych, z którymi region zмага się od początku lat 90. poprzedniego wieku w wyniku zmniejszania roli przemysłu ciężkiego oraz górnictwa, śląskie wyróżnia się wysokim poziomem PKB, mocną wydajnością pracy oraz niskim bezrobociem. Duży poziom urbanizacji, obecność silnych ośrodków akademickich oraz zintegrowanie z krajową i międzynarodową siecią transportu drogowego stanowią poważne atuty w kontekście potencjału przemysłowego regionu. Choć wydatki na innowacje stawiają województwo w drugim szeregu w skali kraju, to pod tym względem śląskie można porównać do wielkopolskiego, innego mocno rozwiniętego regionu, którego profil gospodarczy oparty na przemyśle

Województwo śląskie wyróżnia się wysokim poziomem PKB, mocną wydajnością pracy oraz niskim bezrobociem.

spowalnia procesy przejścia w kierunku bardziej innowacyjnych gałęzi gospodarki.

Pomimo dobrych wskaźników gospodarczych, przeszłość związana z ciężkim przemysłem i górnictwem pozostawiła dwa poważne wyzwania.

aktywności zawodowej. Pogarszające się perspektywy gospodarcze w latach 90. pozostawiły demograficzne piętno, wzmocnione silną migracją napływową w okresie industrializacji promowanej przed Edwarda Gierka. W efekcie następuje konsekwentny proces starzenia się społeczeństwa w województwie śląskim, którego dynamika znacznie przekracza ogólnopolskie trendy. Dodatkowo, ogromna redukcja etatów górniczych po upadku komunizmu, osiągnięta

Przeszłość związana z ciężkim przemysłem i górnictwem pozostawiła dwa poważne wyzwania: demograficzne i ekologiczne.

Pierwszym z nich jest płytki rynek pracy, wynikający z depopulacji, starzenia się społeczeństwa oraz niskiej

w dużym stopniu dzięki specjalnym przywilejom pozwalającym pracownikom kopalń na przechodzenie na emeryturę w wieku produkcyjnym, wpływa na niskie wskaźniki aktywności zawodowej. Rozwiązanie problemu demograficznego jest niezbędne dla zachowania dynamizmu gospodarczego regionu.

By przyciągnąć nowych mieszkańców, województwo śląskie musi zmierzyć się z inną negatywną spuścizną po swojej gospodarczej przeszłości. Degradacja środowiska naturalnego i najwyższy poziom zanieczyszczenia powietrza w Polsce znacznie obniża jakość życia w regionie i przyczynia się do obniżania atrakcyjności województwa w oczach potencjalnych przyjezdnych. Do rozwiązania tego problemu potrzeba wzmocnionej koordynacji oraz zasobów inwestycyjnych pochodzących z wszystkich poziomów administracji – lokalnej, centralnej oraz europejskiej. Siła przemysłowa województwa śląskiego przyczyniła się znacząco dla rozwoju całej Polski, jednak koszty związane ze zniszczeniem ekologicznym ponoszą jedynie jego mieszkańcy. Zgodnie z duchem sprawiedliwej transformacji, poprawa jakości środowiska w regionie zasługuje na miano ogólnokrajowego priorytetu.

BIBLIOGRAFIA:

Bukowski, M., Śniegocki, A., Wetmańska, Z. (2018), "From restructuring to sustainable development. The case of Upper Silesia", WWF Report.

International Labour Organization (2015), "Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all".

Kierwa, D., Szpor, A., Witajewski-Baltviks, J. (2019) „Sprawiedliwa Transformacja Węglowa w Regionie Śląskim. Implikacje dla Rynku Pracy”. IBS Research Report 02/2019

Muster, R. (2009), „Rynek pracy województwa śląskiego – stan obecny oraz trendy zmian”, *Studia Socjologiczne* 4.

Przybyłka, A. (2013), „Spadek zatrudnienia wśród górników węgla kamiennego w kolejnych etapach restrukturyzacji branży na Górnym Śląsku”, *Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae* 1.

Ślęzak-Tazbir, W., Szczepański M. S. (2009), „Górnośląskie metamorfozy. Region przemysłowy w procesie zmian: od osady fabrycznej do metropolii?”, *Studia Socjologiczne* 4.

ŹRÓDŁA DANYCH STATYSTYCZNYCH:

Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

Eurostat

Wiedza szyta na miarę

RAPORTY TEMATYCZNE

Nasze opracowania wyróżniają się fachową wiedzą, ciekawym ujęciem tematu, zrozumiałym językiem i dopracowaną szatą graficzną. Piszemy na potrzeby wewnętrzne i do użytku publicznego.

MAPOWANIE INTERESARIUSZY

Stale monitorujemy działalność instytucji krajowych i unijnych, dzięki czemu wiemy, kto, kiedy i dlaczego podejmuje decyzje regulacyjne i legislacyjne. Skorzystaj z naszej wiedzy instytucjonalnej.

PREZENTACJE DLA ZARZĄDÓW

Regularnie briefujemy zarządy polskich i międzynarodowych firm na temat sytuacji w Polsce, w Unii, koniunktury gospodarczej i otoczenia biznesu. Nasi analitycy występują także zagranicą.

DOSSIER

Potrzebujesz krótkiego opracowania na ważny dla Ciebie temat? Przygotowujemy dossier na misje handlowe, wizyty zagranicznych członków zarządów w Polsce i o kluczowych wydarzeniach gospodarczych i politycznych.

więcej na: www.politykainsight.pl

kontakt@politykainsight.pl
(+48) 22 456 87 77

POLITYKA
INSIGHT